

SUG'ORILADIGAN YERLAR EKOLOGIK HOLATINI YAXSHILASH XARAJATLARINI MOLİYALASHTIRISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Sultonov Xudoyshukur G'ayratovich

Termiz davlat universiteti

Iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi

E-mail: sultonovxudoyshukur@gmail.com.

ORCID: 0009-0004-4910-3120

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Sug'oriladigan yerlar ekologik holatini yaxshilash xarajatlarini moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish yo'llari haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek, respublikamizda sug'oriladigan yerlarning ekologik holatini yaxshilash orqali iqtisodiy samaradorlikka yerishish yo'llari ko'rsatib berilgan.*

Kalit so'zlar: *Davlat byudjeti, strategik dasturlar, sug'oriladigan yerlar, takomillashtirish, subsidiya, imtiyozli kreditlar, modernizatsiya, yashil moliyalashtirish, fermer xo'jaligi.*

KIRISH

O'zbekiston iqtisodiyotida qishloq xo'jaligi yalpi ichki mahsulotning taxminan 21-25%ini tashkil etadi. Sug'oriladigan yerlar respublika qishloq xo'jaligi mahsulotining 90 foizidan ortig'ini ta'minlaydi. Biroq ushbu yerlarning ekologik holati yomonlashib borayotganligi davlat miqyosidagi asosiy muammolardan biriga aylangan.

Joriy ma'lumotlarga ko'ra, sug'oriladigan yerlarning 73,8% turli darajada sho'rlangan. Kollektor-drenaj tarmoqlari esa jiddiy eskirish holatida. Bu muammolarni hal etish uchun 2023-2030 yillarda 6 mlrd AQSh dollari (Jahon banki bahosi) miqdorida investitsiya talab etiladi.

Davlat byudjeti va strategik dasturlar:

O'zbekiston – 2020-2030-yillar strategiyasi doirasida melioratsiya sohasida quyidagi maqsadlar belgilangan:

Muammoning mohiyati:

Moliyalashtirish mexanizmlari hali ham asosan davlat byudjeti va xalqaro kreditlarga tayanadi. Xususiyl sektor, sug'orish suvi iste'molchilari uyushmalari va bozor mexanizmlari ulushi juda past. Bu esa barqaror ekologik siyosatni moliyalashtirishda tizimli bo'shliqlar yaratmoqda.

Maqsad	Ko'rsatkich	Muddat
Sho'rlangan maydonlarni kamaytirish	1,7 mln gektargacha	2030
Beton qoplamali kanallar	46% yoki 13,2 ming km	2030
Kuchli sho'rlangan yerlarni kamaytirish	430 ming gektargacha	2030
Muammoli sizot suvi maydonlari	773,4 ming gektargacha	2030
Avtomatlashtirilgan boshqaruv	100 ta yirik obyekt	2030

Biroq davlat byudjeti moliyalashtirishi tizimli kamchiliklarga ega bular mablag'lar yetarli emasligi, sarflash samaradorligi pastligi, xususiy investorlar uchun rag'batlantirish mexanizmlari mavjud emasligi.

Xalqaro moliya institutlari ishtirokchi

Hozirgi kunda O'zbekistonda bir qator xalqaro moliya institutlari faol ishtirok etmoqda.

Tashkilot	Loyiha	Miqdor	Yil
Jahon banki	Irrigatsiya infratuzilmasini modernizatsiya	200 mln USD	2025
ADB	Iqlimga moslashuvchi suv resurslari boshqaruvi	150 mln USD + grant	2022
ADB	Buxoro-Navoiy sug'orish tizimi	220 mln USD	2018-2024
AIIB	Iqlim o'zgarishiga moslashish dasturi	Ko'p milliard	2024
IFAD	Qishloq xo'jaligini modernizatsiya (ADMP)	Dastur	2023

2025 yil may oyida tasdiqlangan Jahon banki 200 mln dollarlik kreditini Qoraqalpog'iston, Buxoro, Qashqadaryo, Namangan va Surxondaryo viloyatlarida irrigatsiya va drenaj infratuzilmasini modernizatsiya qilishga yo'naltiriladi. Loyiha 2031 yilgacha suv yo'qotishlarni kamaytirish va energiya samaradorligini oshirishni maqsad qilib qo'ygan.

Subsidia va imtiyozli kreditlar. O'zbekiston hukumati suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish uchun 10% imtiyozli kredit stavkasi joriy etgan (2024 yildan). Vazirlar Mahkamasining 95-son qarori (2021) bilan suv tejovchi texnologiyalar xarajatlarini qoplash mexanizmi belgilangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 2022-yildagi

PQ-144-son qarori suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirishga oid favqulodda chora-tadbirlarni belgilaydi.

Moliyalashtirish mexanizmidagi asosiy bo'shliqlar

No	Bo'shliq	Oqibat	Darajasi
1	Xususiy sektor ishtirokining pastligi	Investitsiya hajmi yetarli emas	Yuqori
2	Ifloslantiruvchi tolaydi prinsipi yoqligi	Ekologik zarar qoplab berilmaydi	Yuqori
3	Ekosistem xizmatlari uchun tolov yoqligi	Yer qiymati kam baholanadi	Ortacha
4	Yerga egalik huquqi noaniqligi	Uzoq muddatli investitsiya qiyin	Yuqori
5	Byudjetdan tashqari fondlar yoqligi	Mablaglar yetarli emas	Ortacha
6	Yashil obligatsiyalar bozori rivojlanmagan	Xorijiy kapital jalb qilib bolmaydi	Past
7	Moliyaviy vositalar xilma-xilligining pastligi	Fermerlar faqat kreditga tayanadi	Ortacha

Ko'p qatlamli moliyalashtirish modeli

Ushbu ishda ko'p qatlamli (multi-layer) moliyalashtirish modeli taklif etiladi. Ushbu model uchta asosiy qatlam asosida quriladi:

I qatlam - Davlat kafolatlari va byudjet:

Davlat byudjeti ulushini 30-35% saqlab, katta infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish

Melioratsiya jamgarmasi tashkil etish (yillik byudjet taqchilligidan mustaqil)

Yirik investitsiyalar uchun davlat kafolatlari berish mexanizmini kengaytirish

II qatlam - Xususiy sektor va xalqaro kapital:

Davlat-xususiy sheriklik (PPP) mexanizmi orqali investitsiya jalb etish

Yashil obligatsiyalar (green bonds) chiqarish - 2025 yildan boshlab

Xalqaro iqlim fondlaridan mablag jalb etish (GCF, GEF, AIIB)

III qatlam - Bozor va iste'molchilar mablag'lari:

Suv istemolchilari uyushmalari (SIU) jamgarmalarini kuchaytirish

Ekosistem xizmatlari uchun tolov (PES) mexanizmini joriy etish
Ifloslantiruvchi tolaydi printsipi asosida ekologik tolov kiritish

Yashil moliyalashtirish vositalari

Yashil moliyalashtirish (green finance) - ekologik loyihalarni maqsadli moliyalashtiruvchi zamonaviy vosita. O'zbekiston uchun quyidagi to'rtta yangi vosita taklif etiladi:

Vosita	Mohiyati	Taxminiy hajm (yillik)	Muddat
Yashil obligatsiyalar	Ekologik loyihalar uchun qimmatli qogozlar	100-200 mln USD	2025-2026
Karbon kreditlari	CO2 yutilishi uchun xalqaro bozor daromadi	5-15 mln USD	2026-2028
Ekosistem xizmatlari tolovi (PES)	Suv filtratsiyasi, bioturxilma uchun tolov	20-50 mln USD	2027-2030
Iqlim sugurtasi	Iqlim risklariga qarshi fermer himoyasi	Aylanma fond	2025-2026

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Султонов X. F. Effectiveness of attracting investments in improving the ecological condition of irrigated lands. // Экономика и социум. 2022(4-1 (95)):56.
2. Sultonov X.G'. O'zbekistonda sug'oriladigan yerlar ekologik holatini yaxshilash yuzasidan mavjud iqtisodiy mexanizmning tahlili va xususiyatlari. // Educational Research in Universal Sciences 6-son 4-10 b. 2025 y
3. Altiyev A.S.Sultonov X.G'. Sug'oriladigan yerlarga ekologik yukni optimallashtirishning iqtisodiy mexanizmi Xorazm Ma'mun Akademiyasi Axborotnomasi. 2020, 3(1). 39 b.
4. Altiyev A.S. Ochilov I. Sultonov X.G'. Surxondaryo viloyati hududidagi sug'oriladigan yerlarning ekologik holatin yaxshilashning iqtisodiy maxanizmini takomillashtirish. Xorazm Mamum Akademiyasi axborotnomasi ilmiy jurnal. №9-son 2021y. – 195 bet.

5. Sultonov X.G'. O'zbekistonda sug'oriladigan yerlar ekologik holatini yaxshilash yuzasidan mavjud iqtisodiy mexanizmning tahlili va xususiyatlari. Xorazm Ma'mun Akademiyasi Axborotnomasi. 2025, 7/2, 140-b.

6. Sultonov X.G'. Improving the financing mechanisms for the ecological sustainability of irrigated lands in Uzbekistan. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance 2026, Vol. 07, Issue 02 (April). ISSN: 2660.

7. Sultonov X.G'. Sug'oriladigan yerlarning ekologik holatini yaxshilashning iqtisodiy mexanizmini takomillashtirishda jahon tajribalari. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. 2026, mart, №3-son. 497-503 b.

